

СБОРНИК

**ДОКЛАДИ
ОТ ГОДИШНА УНИВЕРСИТЕТСКА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ**

08 – 09 ЮНИ 2023 ГОДИНА

Електронно издание

**Велико Търново
2023 г.**

Редакционен съвет: полк. доц. д-р инж. Николай Тенев
Урумов, доц. д-р Ваня Емануилова Димитрова, проф. д.н.
Севдалина Илиева Димитрова, проф. д.н. инж. Стойко
Димитров Стойков

Технически секретар: полк. доц. д-р инж. Даниел Стоянов
Берчев

Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски”

ISSN 2367-7481

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ:

ПРЕДСЕДАТЕЛ:

полк. доц. д-р инж. Николай Урумов

НАУЧЕН СЕКРЕТАР:

доц. д-р Ваня Димитрова

ЧЛЕНОВЕ:

полк. доц. д-р инж. Илиян Ангелов

полк. доц. д-р Румен Маринов

полк. доц. д-р инж. Живко Проданов

подп. доц. д-р Лазар Лазаров

подп. доц. д-р Кирил Желязков

подп. доц. д-р инж. Григор Григоров

подп. доц. д-р инж. Борислав Димитров

полк. доц. д-р Невена Атанасова – Кръстева

подп. доц. д-р Николай Стефанов

полк. доц. д-р инж. Дилян Димитров

полк. проф. д-р инж. Чавдар Минчев

полк. доц. д-р инж. Станчо Станчев

полк. доц. д-р инж. Ванко Ганев

полк. доц. д-р инж. Атанас Ленков

подп. доц. д-р инж. Милена Ламбева

проф. д-р инж. Велико Петров

ТЕХНИЧЕСКИ СЕКРЕТАР:

полк. доц. д-р инж. Даниел Стоянов Берчев

МЕЖДУНАРОДЕН НАУЧЕН ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ:

ПРЕДСЕДАТЕЛ:

Бригаден генерал Иван Маламов

ЧЛЕНОВЕ:

Акад. проф. д.т.н. инж. Живко Жеков – Българска академия на науките и изкуствата, София;

Чл. кор. проф. д.т.н. инж. Петър Гецов – Българска академия на науките, София;

Проф. д.х.н. инж. Михаил Харалампиев – НВУ „Васил Левски”, Велико Търново;

Проф. д.ик.н. Христо Иванов – ВУТКП, София;

Проф. д.н. Веселин Мадански – НВУ „Васил Левски”, Велико Търново;

Проф. д.н. Севдалина Димитрова – НВУ „Васил Левски”, Велико Търново;

Проф. д.н. инж. Стойко Стойков – НВУ „Васил Левски”, Велико Търново;

Полк. проф. д-р инж. Свилен Стефанов – НВУ „Васил Левски”, Велико Търново;

Полк. проф. д-р инж. Чавдар Минчев – НВУ „Васил Левски”, Велико Търново;

Проф. д.т.н. инж. Жанета Николова Савова – НВУ „Васил Левски”, Велико Търново

Полк. доц. д-р инж. Николай Урумов – НВУ „Васил Левски”, Велико Търново;

Доц. д-р инж. Христо Десев – НВУ „Васил Левски”, Велико Търново;

Доц. д-р инж. Марияна Тодорова – НВУ „Васил Левски”, Велико Търново;

Доц. д-р Диана Тимова – НВУ „Васил Левски”, Велико Търново;

Доц. д-р Венета Христова – ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, Велико Търново;

Полк. доц. д.н. Борислав Генов – директор на Институт по отбрана „Проф. Цветан Лазаров”, София;

Проф. д-р инж. Валери Иванов – ИО „проф. Цветан Лазаров”, София;

Проф. д.ик.н. инж. Димитър Йончев – Нов български университет, София;

Проф. д.в.н. инж. Георги Бахчеванов – Нов български университет, София;

Проф. д-р Марияна Божинова – СА „Димитър Ценов”, Свищов;

Проф. д.ик.н. Гошо Петков – Университет по библиотекознание и информационни технологии, София;

Проф. д-р Георги Манолов – ВУСИ, Пловдив; УНСС;

Проф. д-р Валентин Василев – ВУСИ, Пловдив;

Доц. д-р Валентина Станева – ВТУ „Тодор Каблешков”, София;

Чл. кор. проф. д.н. Христо Белоев – РУ „Ангел Кънчев”, Русе;

Проф. д-р Миглена Темелкова – Висше училище по телекомуникации и пощи, София;

Проф. д-р инж.-икон. Даниела Тодорова – Висше транспортно училище, София

Проф. д-р Калин Гайдаров – НБУ, София;

Доц. д-р Надя Маринова – НБУ, София;

COL Dr. Harald Gell, MSc, MSD, MBA – Theresan Military Academy, Wiener Neustadt, Austria;

COL Assoc. Prof. Eng. Vladan Holcner, PhD – University of Defence, Brno, Czech Republic;

Prof. Univ. Dr. phil. habil. Dr. h. c. Wolfgang Sucharowski – University of Rostock, Germany;

Prof. Panayiotis V. Frangos – National Technical University of Athens, Athens, Greece;

Prof. Theodore E. Liolios, PhD – Hellenic Military Academy, Greece;

Assoc. Prof. Dr. Márta Seebauer – Obuda University, Hungary;

Assoc. Prof. Eva Nagyne Hajnal – Obuda University, Hungary;

Assoc. Prof. D-r Roman Djakons – ISMA, Riga, Latvia;

Prof. Lyubomir Lazov – Rezekne Academy of Technologies, Latvia;

Prof. Robert Dimitrovski – MIT University, Skopje, Macedonia;

Sasho Korunovski, PhD – Rector of the University „St. Kliment Ohridski”, Bitola, Macedonia;

Prof. Dragan Antić, PhD – University of Niš,

Professor, PhD Ivan Bimbilovski – University for Information Science and Technology "St. Paul the Apostle", Ohrid, Macedonia

Prof. Dr. Nikola Jankulovski – Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia;

LTC Andrzej Sobon, PhD – National Defence University Warsaw, Poland;

Prof. Lech Kościelecki – Military University of Technology, Warsaw, Poland;

COL Assoc. Prof. Konrad Stańczyk – Military University of Technology, Warsaw, Poland;

Assoc. Prof. Juliusz Piwowarski, PhD – University of Public and Individual Security „Apeiron” in Cracow, Poland;

Assoc. Prof. Janusz Gierszewski, PhD – Pomeranian University in Słupsk, University of Public and Individual Security „Apeiron” in Cracow, Poland;

COL Assoc. Prof. Tomasz Kosmider – National Defence University Warsaw, Poland;

COL Krzysztof Klupa, PhD – The Gen. Tadeusz Kosciuszko Military Academy of Land Forces, Wrocław, Poland;

MAJ Jarosław Stelmach, PhD – The Gen. Tadeusz Kosciuszko Military Academy of Land Forces, Wrocław, Poland;

Assoc. Prof. Adam Rejmak – Cuiavian University in Włocławek, Poland;

Assoc. Prof. Piotr Gawliczek – Cuiavian University in Włocławek, Poland;

Prof. Wojciech Korneta – Łomża State University of Applied Sciences, Poland;

COL Mariusz Gontarczyk, PhD, MSc., Eng. – Military University of Technology, Warsaw, Poland;

Ćwik Bogdan, PhD, MSc., Eng. – Military University of Technology, Warsaw, Poland;

Katarzyna Świerszc, PhD, MSc. – Military University of Technology, Warsaw, Poland;

BG Prof. Eng. Ghiță Bârsan, PhD – „Nicolae Balcescu” Land Forces Academy, Sibiu, Romania;

COL 1st SR Assoc. Prof. Vasile Căruțașu, PhD – „Nicolae Balcescu” Land Forces Academy, Sibiu, Romania;

COL 1st SR Assoc. Prof. Danu Moșteanu, PhD – „Nicolae Balcescu” Land Forces Academy, Sibiu, Romania;

Assoc. Prof. Cristian-Emil Moldoveanu – Military Technical Academy, Bucharest, Romania;

Daniela Moldoveanu PhD – Military Technical Academy, Bucharest, Romania;

Prof. Georgeta Pop – Banat's University of Agricultural Science and Veterinary Medicine „King Michael I of Romania” from Timisoara, Romania;

Assoc. Prof. Ilinca Imbrea – Banat's University of Agricultural Science and Veterinary Medicine „King Michael I of Romania” from Timisoara, Romania;

Prof. Univ. Dr. Manuela Epure – University „Spiru Haret”, Bucharest, Romania;

Prof. Univ. Dr. Roxana Stefanescu – University „Spiru Haret”, Bucurest, Romania;

Prof. Dr. Dan Scarpete – Univerisy „Dunarea de Jos” of Galati, Romania;

LTC Associate Professor Alexandru Herciu, PhD – „CAROL Ist” National Defense University, Romania;

BG Assoc. Prof. Eng. Boris Ďurkech – Armed Forces Academy General Milan Rastislav Štefánik, Liptovský Mikuláš, Slovakia;

Prof. Ing. Milan Sopóci, PhD, Sc. – Armed Forces Academy General Milan Rastislav Štefánik, Liptovský Mikuláš, Slovakia;

Captain (Navy) Miroslav Čitić – Military Academy Belgrade;

Colonel Dragan Trifković PhD, Associate Professor – Military Academy Belgrade;

Lieutenant Colonel Srđan Blagojević PhD, Associate Professor – Military Academy Belgrade;

Vladan Đokić, PhD – Military Academy Belgrade;

Prof. Ing. Jan Stejskal, Ph.D. – dean of the Faculty of Economics and Administration, University of Pardubice, Czech Republic;

plk. v.v. Mgr. David Dlouhý, Ph.D. – rector of the Police Academy of the Czech Republic in Prague;

doc. JUDr. Mgr. Josef Salače, Ph. D., Dr.h.c. – vice-rector of the Police Academy of the Czech Republic In Prague;

doc. RNDr. Vojtěch Petráček, CSc. – rector of the Czech Technical University in Prague, Czech Republic;

doc. Ing. Václav Čuba, Ph.D. – dean of the Faculty of Nucluar Siences and Physical Engineering, the Czech Technical University in Prague, Czech Republic;

Ing. Bořivoj Pražák – rector of the CEVRO Institute, Prague, Czech Republic;

Col Juozas Kačergius – commandant of the General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, Vilnius, Lithuania;

Marek Link – Rector of the Estonian Academy of Security Sciences Tallinn, Estonia

Stefano Geuna, Professore ordinario di Anatomia umana – Rettore dell 'Università degli Studi di Torino, Italy;

Erhan Afyoncu – rector of the Turkish National Defence University, Istanbul, Turkey;

Prof. Dr. Suat Cebeci – rector Yalova University, Yalova, Turkey

Мария Митрева, Вера Павлова Разработване на метод за определяне на микроцистин-Lr и негови аналози чрез HPLC	1520
Павлина Пенева Влияние на температурата върху скоростта на дегазация	1529
Радостина Ташева, Иван Стефанов Моделиране на високочестотните квазипериодични осцилации на милисекундния пулсар ХТЕJ1807-294 с отчитане на грешките и по двете променливи	1535
Руска Георгиева Драганова-Христова Експерименталната работа при формиране на природонаучна грамотност на учениците от прогимназиален етап	1541
Таня Шейтанова, Милена Рачинска, Мария Митрева, Вера Павлова HPLC-UV определяне на бисфенол А – нов замърсител за мониторинг на питейни води	1548
Вера Павлова, Мария Митрева Проучване за наличие на цианотоксини и нутриенти в питеен язовир Искър (2017-2018)	1556
Весела Димитрова Приложение на панелна регресия при изследване на зависимостта между новопостроената жилищна площ в българските региони и избрани социално-демографски фактори	1563
Веселин Видев Дуален и обобщен дуален принцип на Ракич	1574
Veselin Videv An example of J-Osserman almost Hermitian manifolds	1584
Veselin Videv Four-dimensional Riemannian manifolds with commuting Stanilov curvature operators	1588
НАУЧНО НАПРАВЛЕНИЕ „ПЕДАГОГИЧЕСКИ И ХУМАНИТАРНИ НАУКИ”	1592
Марияна Няголова, Юрий Олейник Общото и особеното в съвременното преподаване на история на психологията в европейските страни	1593
Николина Йорданова Личност и творчество в трудовете на академик Михаил Димитров	1604

Магдалена Василева Размисли върху националния характер на българи и японци от гледна точка на чуждоезиковото обучение. Българският национален характер (1)	1614
Магдалена Василева Размисли върху националния характер на българи и японци от гледна точка на чуждоезиковото обучение. Японският национален характер (2)	1624
Anna Marcinkiewicz-Kaczmarczyk The Patriotic Attitudes Promoted Among Women-Soldiers In The Polish Army (1939-1945)	1632
Георги Василев Методът на театралната педагогика в работата на педагога	1643
Татяна Христатијева Ролята на съвременните информационни и комуникационни технологии в обучението по чужд език	1650
Диана Нешкова Обучение на студентите от ВУЗ по въпросите на гражданската отбрана по време на Студената война	1660
Дилян Николчев Комунистическите репресии срещу Търновския митрополит Софроний: случаите „Костел – Беброво“ и „Павликени – Дъскот“	1668
Красимира Тодорова България и войната в Персийския залив (1990-1991 година)	1679
Николинка Климукова Последователност при рисуване пропорциите на портрета	1690
Margarita Kaleynska, Mariela Todorova-Koleva Attitudes Of Bulgarian Student Teachers Towards Coaching In Education	1699
Margarita Kaleynska Coaching – A Possible Resource For Gifted Students	1707
Мариела Тодорова-Колева, Маргарита Калейнска Ролята и мястото на коучинга в образованието	1715
Борислава Иванова Педагогически аспекти при приложението на изкуствен интелект (AI) в предучилищното образование	1726

Милена Георгиева	
Между войната и предприемачеството – „Писма за Сърбия” от Тодор Икономов	1735
Милена Георгиева	
Казусът за водачеството в Априлското въстание от 1876 г.	1747
Милена Георгиева	
За културните и технологични иновации на полско – унгарската емиграция по българските земи през 50-те години на XIX век	1759
Гинка Георгиева	
Емануил Васкидович – просветител и общественик	1772
Десислава Цончева	
Насилието – път към зависимостта и дрогата сред учениците	1784
Десислава Цончева	
Употреба на психоактивни вещества в горна училищна възраст	1791
Евдокия Стефанова	
Светът на технологиите при взаимодействието „човек-общество-природа“ в начална училищна възраст	1796
Евдокия Стефанова	
Съвременен модел на урок за нови знания при взаимодействието „човек-общество-природа“ в начална училищна възраст	1805
Евдокия Стефанова	
Приоритети, класификации и предимства на кръстословиците при възприемане на света в начална училищна възраст	1814
Диана Стефанова	
Паремиологични изследвания: традиции и иновации	1823
Диана Стефанова	
Пословицата – знак и модел на отношенията между обектите в социално значима ситуация	1828
Диана Стефанова	
Библейските пословици и идиоми в английски език и текстът на Библията	1834
Лидия Колева	
Лидерството в съвременните пространства	1840
Лидия Колева	
Дигиталните компетентости – трансформационно учене за ефективно лидерство	1851

Венцислав Петров Ефективност при използването на игри в музикалното образование за деца в детската градина	1859
Петьо Костадинов, Антоанета Костадинова Ранно откриване на ученици с високи образователни възможности	1865
Милена Трендафилова Ученици-медиатори: ключ към последователно и ефективно управление на конфликти в първи клас	1873
Силвия Тодорова Ключовите компетентности в съвременното образование	1883
Любима Зонева Модели за планиране на обучение по технологии и предприемачество с интегрирани информационни и комуникационни технологии	1891
Димитрина Хамзе Лирично-мистичната тоналност в писмата на Юлиуш Словацки	1901
Димитрина Хамзе Юлиуш Словацки и мистичното познание	1910
Катя Стоянова, Весела Вельова Хиперактивно поведение с дефицит на внимание в училищни условия	1930
Виктор Рогозенски Агитационната и пропагандна дейност на полската комунистическа работническа партия в периода 1918-1919 г.	1938
Анета Стоянова Относно перфектоподобния комплекс като въпрос в чуждоезиковото обучение по български език	1951
Анета Стоянова За творческите задачи в чуждоезиковото обучение по български език	1960
Илияна Хинова Повишаване на ангажираността на ученици в начална училищна възраст чрез психология на оптималното преживяване	1969
Даниела Кабакчиева Контент-анализ на тема „Австралия” в учебниците по география и икономика за 6. клас	1979

- Даниела Кабакчиева**
Обобщен модел на интелектуална карта по тема „Австралия” по вариантите на учебници по география и икономика за 6. клас 1991
- Тамара Драганова, Даниела Кабакчиева**
Между миналото и новото! Каква е ситуацията след измененията и допълненията на учебната програма по география и икономика в VI клас при тема „Австралия” – дидактическа интерпретация 1998
- Тамара Драганова**
Опит за обзорен поглед по въпроса за домашната работа при учебните предмети от общообразователната подготовка – програмно-нормативна визия (Първа част) 2009
- Тамара Драганова**
Опит за обзорен поглед по въпроса за домашната работа при учебните предмети от общообразователната подготовка – програмно-нормативна визия (Втора част) 2021
- Георги Иванов**
Конфликти и личностни взаимоотношения 2030
- Дияна Димитрова**
Форми на взаимодействие с базовите училищни институции при подготовка на студенти – бъдещи начални учители 2038
- Мариета Сърбинска**
Рамка на компетентността „групиране на страни” в Азия и показатели за групиране в учебниците по география и икономика за 6. клас 2045
- Мариета Сърбинска**
Приложение на MapChart при компетентност „групиране на страни” в Азия – примерни варианти на карти 2055
- Нели Кръстева**
Модел на приобщаващо образование в детската градина по околната среда 2064
- Нели Кръстева**
Гражданското образование – механизъм за съвместно съжителство и запазване на националната идентичност на детето на 5-7 години 2072
- Нели Кръстева**
Образование на младото поколение в социални и граждански компетентности, предпоставка за социално благосъстояние 2080
- Иван Попов**
Последният разцвет на България при управлението на Иван Александър (1331-1371 г.) 2088

**МЕЖДУ МИНАЛОТО И НОВОТО! КАКВА Е
СИТУАЦИЯТА СЛЕД ИЗМЕНЕНИЯТА И
ДОПЪЛНЕНИЯТА НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА ПО
ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА В VI КЛАС ПРИ ТЕМА
„АВСТРАЛИЯ” – ДИДАКТИЧЕСКА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ**

Тамара Драганова, Даниела Кабакчиева

**BETWEEN THE PAST AND THE NEW! WHAT IS THE
SITUATION AFTER THE CHANGES AND ADDITIONS
TO THE GEOGRAPHY AND ECONOMICS CURRICULA
IN VI GRADE ON THE TOPIC „AUSTRALIA” –
DIDACTIC INTERPRETATION**

Tamara Draganova, Daniela Kabakchieva

***Резюме:** Статията изследва учебните програми по география и икономика преди 2016 г. и след образователната реформа, въведените нови и най-нови изменения и допълнения на учебните програми за VI клас на ниво учебно съдържание по тема, очаквани резултати и нови понятия. Представен е ретроспективен, ситуационен анализ и сравнителен анализ на програмното учебно съдържание при тема „Австралия”.*

***Ключови думи:** география и икономика, Австралия, учебни програми, образователна реформа, очаквани резултати*

***Abstract:** The article researches the geography and economics curricula before 2016 and after the education reform, the introduced new and latest amendments and additions to the VI grade curricula at the level of school content, expected results and new concepts. A retrospective, situational and comparative analysis of the curricula content under the theme „Australia” is presented.*

***Keywords:** geography and economics, Australia, curricula, education reform, expected outcomes*

Изучаването на темата *Австралия* присъства в училищната география константно в програмната история. Преди образователната реформа се изучава в VII клас, а след настъпилите промени в VI клас по въведената реформирана учебна програма, утвърдена през 2016 г., както и изменената и допълнена учебна програма от 2020 г.:

📖 в сила от 2017/2018 учебна година: учебна програма по география и икономика за VI клас (общообразователна подготовка);

📖 в сила от 2022/2023 учебна година: изменена и допълнена учебна програма по география и икономика за VI клас (общообразователна подготовка).

Трите учебни програми са изследвани на ниво тема, очаквани резултати и нови понятия. Преди образователната реформа темата *Австралия* е позиционирана за изучаване в VII клас по учебна програма по география и икономика, от която за целите на ретроспективния анализ е приложена и анализирана информацията само за *тема, очаквани резултати и нови понятия*.

В таблица 1 са изведени темите, очакваните резултати и новите понятия по трите учебни програми по география и икономика, като при учебната програма преди 2016 г. има повторение на номерацията на темите, защото се отнасят към различни *Стандарти*, които са част от структурата и съдържанието на програмата – Стандарт 2 (тема 1, тема 2), Стандарт 3 (тема 1) и Стандарт 4 (тема 2). Стандартите и съотносимостта на темите към тях не са обект и предмет на изследване в настоящата статия.

**Систематизирана визия на учебното съдържание по теми,
очаквани резултати и нови понятия на изследваните три учебни
програми по география и икономика^{1, 2, 3}**

Таблица 1

УЧЕБНИ ПРОГРАМИ ПО ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА – ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНА ПОДГОТОВКА		
ТЕМА	ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ	НОВИ ПОНЯТИЯ
1. УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА – от 2007 г. или преди образователната реформа от 2016 г.		
Тема 1. Географско положение, граници и големина на Австралия. Бряг и брегова линия. Опознаване на континента.	1. Определя географското положение, границите и големината по карта. 2. Описва бряг и брегова линия по карта. 3. Определя значението на географското положение, границите, брега и бреговата линия като фактор за заселване и за развитие на стопанството. 4. Описва опознаването и изследването на континента от Абел Тасман, Джеймс Кук.	Коралов риф

¹ Учебна програма по география и икономика за VII клас, 2007, с. 8-9.

² Учебна програма по география и икономика за VI клас (общообразователна подготовка), 2016, с. 8.

³ Учебна програма по география и икономика за VI клас (общообразователна подготовка), 2020, с. 5.

Тема 2. Природата на Австралия.	1.Описва и обяснява природните компоненти: Релеф – обща характеристика: формиране; главни черти: средна надморска височина, подялба: Западна, Средна, Източна; представителни форми в тях: <i>Голяма пясъчна пустиня, Голяма вододелна планина</i> и др. Полезни изкопаеми – обща характеристика: произход, видове, териториално разпределение. Климат – фактори, елементи, климатични пояси: (субекваториален, тропичен, субтропичен, умерен, планинска област). Води – обща характеристика: главен вододел, отточни и безотточни области, характеристика на представителни <i>реки (Мъри)</i> и <i>езера (Еър)</i>; използване и опазване на водите. 2.Характеризира природните зони в континента (влажни вечнозелени гори, савани, пустини и полупустини, твърдолистни вечнозелени гори и храсти, планинска област) по съществени признаци – географско разположение; обхват; климат и води; почви, растителност и животински свят; стопанско значение и опазване. 3.Назовава и описва защитени територии и обекти – национален парк <i>Грейт Бериър Рийф (Голям бариерен риф)</i> и др. 4.Сравнява природни компоненти и природни зони на континенти в Южното полукълбо. 5.Оценява неповторимостта (уникалността) на природата.	-----
Тема 1. Население на Австралия	1.Характеризира населението на континента по карта: брой, разпределение, расов състав. Бит и култура. 2.Представя някои особености на населението в избрано изображение. 3.Изразява мнение за типични проблеми на населението – миграционни движения, слаба населеност, съхраняване културата на аборигените.	аборигени
Тема 2. Австралийски съюз	1.Обяснява държавното устройство. 2.Характеризира стопанството на континента-държава – водещи фактори,	-----

	развитие, съвременно състояние. 3.Характеризира столицата и по-големите градове – <i>Мелбърн, Сидни.</i>	
2. УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА в сила от учебната 2017/2018 г. (утвърдена през 2016 г.)		
1.25. Географско положение, големина, брегове и опознаване на Австралия. Природа	Определя географското положение, големината и границите на Австралия по правило. Описва опознаването и изследването на континента от Абел Тасман и Джеймс Кук. Характеризира природата на Австралия: релеф, полезни изкопаеми, климат, води, природни зони. Нанася върху контурна карта названията на бреговите форми и основните форми на релефа (<i>Голям бариерен риф, остров Тасмания, Голям австралийски залив, залив Карпентерия, п-в Кейп Йорк, Голямата пясъчна пустиня, пустиня Виктория и Голяма вододелна планина), река Мъри и езеро Еър.</i>	-----
1.26. Население. Австралийски съюз	Характеризира населението на континента – брой, разпределение, расов състав, бит и култура. Характеризира стопанството на Австралийския съюз.	аборигени
3. УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА в сила от учебната 2022/2023 г. (утвърдена през 2020 г.)		
География на континентите и страните. Австралия	• Определя географското положение, големината и границите на Австралия. • Разбира ролята на Абел Тасман и Джеймс Кук за откриване и изследване на континента. • Характеризира природата на Австралия - релеф, полезни изкопаеми, климат, води, природни зони. • Нанася върху контурна карта названията на бреговите форми и основните форми на релефа - <i>Голям бариерен риф, остров Тасмания, Голямата пясъчна пустиня, Голямата вододелна планина, река Мъри и езеро Еър.</i> • Характеризира населението на континента – брой, разпределение, расов състав, бит и култура. • Обяснява държавното управление на Австралийски съюз.	аборигени

	• Характеризира съвременното стопанство на Австралийския съюз.	
--	---	--

Количествените стойности по отношение на **темите** в трите учебни програми е в регресивен линеен модел: 4-2-1. Преди реформата и първата реформирана учебна програма са с номерация от арабски цифри и брой: 4 (2007 г.) и 2 (2016 г.). Като четирите теми са обединени чисто механично в две: Географското положение с природа и Населението на континента с държавата Австралийски съюз. Обосновано е да се комбинират в една темите за континент, а темата за държавата да е самостоятелно отделена в една тема.

В учебната програма в сила от учебната 2022/2023 г. темата е само една и тя съвпада с наименованието на областта на компетентност в държавния образователен стандарт за прогимназиален етап на основната образователна степен – *География на континентите и страните*. Добавено е името на континента – *Австралия*, като липсва номерация на темата. От общо 7 теми, които не са номерирани, темата за *Австралия* е по ред четвърта, след континентите Южна Америка, Северна Америка и Азия. Програмният дизайн лишава ползвателите от систематизираната и структурирана визия на темите и подтемите, а липсата на номерацията и последователност от структурно-съдържателната йерархична система и традиционната алгоритмичност на темите и подтемите (води до тематично окръпняване и „съдържателно обезличаване”).⁴

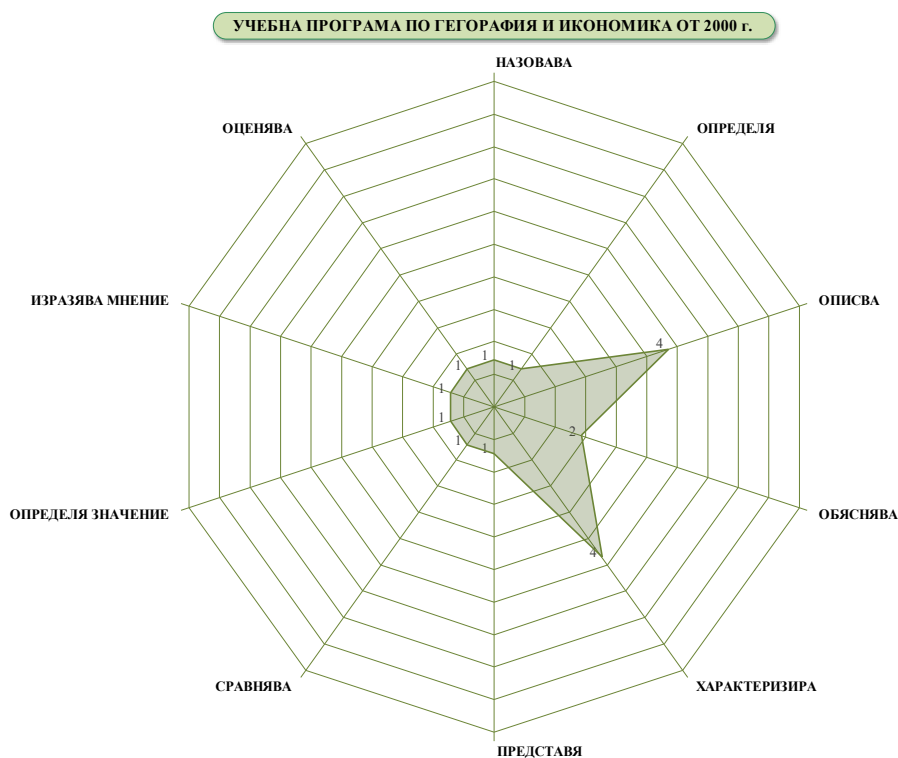
От съществуващите 4 теми преди образователната реформа до една тема от учебната 2022/2023 г. е налице механично изрязване на теми и подтеми, липса на структурно-съдържателна разклоненост и логическа последователност, повторение на областта на компетентност, невидимостта на интрадисциплинарните връзки и синтез. Новият дизайн на учебната програма при тема на учебното съдържание не е дидактически рационален и ефективен за ползвателите на учебната програма.

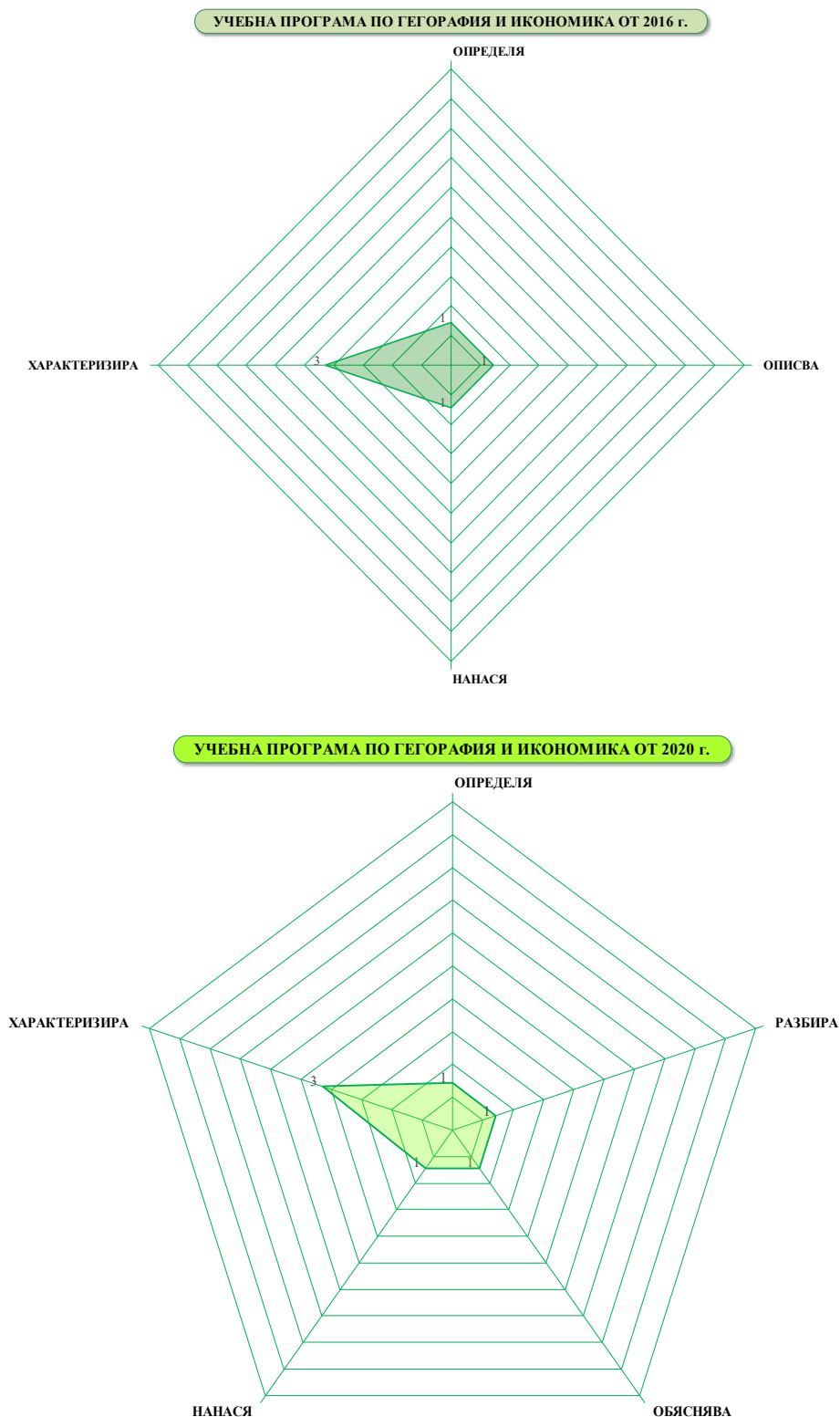
По отношение на **новите понятия** в трите изследвани учебни програми установяваме константно присъствие на едно ново понятие, което е и в трите програми при темата за характеризиране на населението на континента – *аборигени*. Едно е новото понятие в двете учебни програми в условия на образователни промени. Понятието – *коралов риф*, което присъства към темата за *Географското положение...* преди образователната реформа е премахнато. В известна степен присъствието в очакваните резултати

⁴ Dermendzhieva, Stella, Tamara Draganova. From the reform to the changes in the curricula in Geography and economics for VI grade. – SocioBrains International Scientific Online Journal, February 2022, ISSUE 90, pp. 481-482. ISSN 2367-5721 (online).

на наименованието *Голям бариерен риф* компенсира премахването от новите понятия в учебните програми след 2016 г.: 1). *Грейт Бериър Рийф* (*Голям бариерен риф*) - 2). *Голям бариерен риф* - 3). *Голям бариерен риф*.

Контент-анализът на **очакваните резултати** като брой между трите програми формира структурен модел: 15:6:7. Моделът на очакваните резултати разкрива драстично намаляване на броя на очакваните резултати за знания, умения и отношения, почти наполовина. Моделът може да бъде разширен с включването на активните глаголи: 15 (10 активни глагола приложени 17 пъти):6 (4 активни глагола приложени 6 пъти):7 (5 активни глагола приложени 7 пъти) или 15[10/17]:6[4/6]:7[5/7]. И при трите учебни програми с най-голяма честота на приложимост се откроява активния глагол – *характеризира*: 4:3:3, съотнесим към равнище на усвоеност – *прилагане* и към групата на *концептуалното знание* (фиг. 1). Програмното единомислие в посока на практико-приложния аспект на учебния процес спрямо очакваните резултати е съхранено и при трите учебни програми и се наблюдава приемственост от миналото към новото.

Фиг. 1. Мрежови модели на активните глаголи по трите изследвани учебни програми по география и икономика – 2007 г., 2016 г. и 2020 г.

От мрежовия модел на активните глаголи в учебната програма преди образователната реформа е видно присъствието на активни

глаголи от групата на *процедурното* и *метакогнитивното* знание, които от ситуационната рамка на двете програми след реформата са премахнати – *представя, определя значение, изразява мнение, оценява*, а те реално са носители на продуктивната насоченост на учебния процес.

Ситуационният анализ на учебната програма в сила от учебната 2022/2023 г. разкрива достигане на приложените активни глаголи за композирането на компетентностите като очаквани резултати от обучението само до ниво *познаване, разбиране, прилагане* и обхваща само двете групи за *фактическо* и *концептуално* знание. Двете учебни програми от 2016 г. и 2020 г. включват активни глаголи само с еднократна изискуемост на очаквания резултат – *определя, описва, разбира, обяснява* и *нанася*.

В учебната програма от 2020 г. не се съдържа изискването към очаквания резултат за определяне на географското положение, границите и големината на Австралия да става *по правило*, както е в програмата от 2016 г. Не се изисква да се прави по правило определянето, което е важен психолого-педагогически аспект от учебния процес и с дългогодишни образователни традиции, което не е дидактически аргументирано като програмно решение и изменение. От програмното изискване - определяне на географското положение, границите и големината на Австралия през 2007 г. *по карта*, през 2016 г. *по правило* до 2020 г. без „нищо” и без изискуемост на действието за определяне – всичко това по линия на времето е акт на целенасочено заличаване, премахване и „структурно и съдържателно опростяване” на съдържанието и дидактическата целесъобразност от действия и компетентности, така необходими днес в ХХІ в. и с традиции в училищното географско образование.

При компетентността като очакван резултат за откриване, опознаване и изследване на континента Австралия, очаквания резултат е въведен със сменен активен глагол от *описва* към *разбира* ролята на Абел Тасман и Джеймс Кук. Направената промяна е в посока от фактическо към концептуално знание, което насочва към развиване на функционално-географската грамотност на учениците.

В програмата от 2007 г. при природата на континента *Австралия* са определени очаквани резултати за обща характеристика на *природните компоненти* и на *природните зони*. В резултата се съдържа последователност за изброяване на вторичната вътрешна алгоритмичност за всеки природен компонент, а за природните зони освен последователността на изброяване по наименованието на зоните са дефинирани и последователността на съществените признаци, по които трябва да се характеризират: *географско разположение; обхват; климат и води; почви, растителност и животински свят;*

стопанско значение и опазване. Всички тези добри и с традиции програмни решения са премахнати след образователната реформа.

Дидактически значим и с продуктивен характер на действието в програмата от 2007 г. е очаквания резултат за сравняване на природните компоненти и природните зони на *Австралия* с континенти в *Южното полукълбо*. След образователната реформа компетентността за сравняване на природните компоненти и природните зони между континентите в Южното полукълбо е изтрита. Покриването на този очакван резултат предполага и изпълнение на следващия програмен резултат за оценяване на неповторимостта (уникалността) на природата на *Австралия* именно на базата на сравнителния подход. В учебните програми след образователната реформа (от 2016 г. и 2020 г.) и двата очаквани резултата са заличени.

Ситуационният и сравнителен анализ при компетентността като очакван резултат от обучението за нанасяне върху контурна карта названията на бреговите форми и основните форми на релефа (програми от 2016 г. и 2020 г.) разкриват премахване на общо 4 географски обекта - *Голям австралийски залив, залив Карпентерия, п-в Кейп Йорк, пустиня Виктория*. Същото редуциране като географска номенклатура на географски обекти се наблюдава и в V клас: *п-в Сомалия, областта Судан, Калахари, Намиб*.⁵ Премахването на четирите географски обекта за нанасяне върху контурна карта при тема *Австралия* не е основателно и не следва структурната логика, фундаменталното съдържание и неговото конструиране по географска номенклатура за природата на континента.

В учебната програма утвърдена през 2020 г. е въведена нова компетентност като очакван резултат от обучението за обясняване на държавното управление на Австралийски съюз, която не присъства в програмата от 2016 г. Въведението е продиктувано от факта, че след характеризирание на населението на континента - брой, разпределение, расов състав, бит и култура се следва правилото за характеризирание на континент, а именно политическата карта и статут (континент-държава). В програмната ретроспекция от 2007 г. очакваният резултат присъства, но е насочен към обясняване на държавното устройство, което е премахнато в програмата от 2016 г. и се въвежда в утвърдената от 2020 г., но вече заменено с държавното управление. Изборът да се обяснява държавното управление е рефлексия на компетентността за групиране на страните по показатели, като един от четирите показателя е именно – форма на управление.

⁵ Дерменджиева, Стела, Тамара Драганова. Аргументирани щрихи за „нововъведенията“ в обучението по география и икономика в V клас. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция, Велико Търново, 27-28 май 2021 година, Електронно издание. Велико Търново: Издателски комплекс на НБУ „Васил Левски“, 2021, с. 618. ISSN 2367-7481 (CD/DVD).

Програмното съдържание на ниво очаквани резултати от 2007 г. включва продуктивни компетентности с ясно дефиниране на типичните проблеми на населението (актуални и днес) и изискване от учениците да изразяват мнение: миграционни движения, слаба населеност, съхраняване културата на аборигените. Предвид спецификите на Z и Alpha поколенията и наложилите се характеристики за визуално и виртуално възприемане на изображенията, повече с „очите“ и при постоянното взаимодействие с технологиите този очакван резултат е релевантен на програмните промени, има актуално място и днес в учебна среда с малка съдържателна модификация. От позицията на днешния ден очакваният резултат в програмата от 2007 г. звучи актуално и необходимо за учениците, за да представят особеностите на населението в избрано изображение, което може да бъде допълнено във филм, клип, видео, Тик-Ток, презентация и др.

Друга промяна в учебната програма в сила от 2022/2023 г. е свързана с компетентността за характеризиране на стопанството на *Австралийския съюз*, като е конкретизирано фокусът да е характеризиране на *съвременното стопанство* на държавата. Промяната има своята аргументирана обосновка, която подкрепяме, но откриваме и образователни „корени“ в ретроспекцията от 2007 г., където е разписан очаквания резултат за *характеризиране на съвременното състояние на стопанството на Австралийския съюз*, а в последствие премахнато при реформата от 2016 г. Ретроспективният прочит разкрива и един добър програмен вариант с дидактическа целесъобразност, който съдържа правило за характеризиране на съвременното стопанство, премахнат след образователните промени - *водещи фактори, развитие, съвременно състояние*.

Друга програмна специфика от 2007 г., която констатираме с образователни традиции, приложена и за други континенти, както и от авторите на учебниците в прогимназиален етап е завършването по правило с характеризиране на столицата (гр. Канбера) и по-големите градове, като от ретроспективния прочит са определени гр. Мелбърн и гр. Сидни. Очакваният резултат е премахнат при новите учебни програми след 2016 г. Безспорно компетентността има място и след характеризиране на населението, защото селищата са израз на материалната и духовната култура на населението, но това е оставено на авторския прочит на колективите, които изготвят учебниците или на професионализма на учителите.

От ретроспективния, ситуационния и сравнителния анализ на трите учебни програми по география и икономика определяме за неоснователни и лишени от дидактическа аргументация следните промени: премахване на активните глаголи от групата на

процедурното и метакогнитивното знание, които насочват учебния процес към продуктивност; очакваните резултати са композирани само по първите три равнища на таксономична усвоеност - *познаване, разбиране, прилагане* с обхват по групи за *фактическо и концептуално знание*; еднопосочността и честотата на активни глаголи от равнища на усвоеност - *прилагане*; премахването на четири от географските обекти при очаквания резултат за нанасяне върху контурна карта - *Голям австралийски залив, залив Карпентерия, п-в Кейп Йорк, пустиня Виктория*; премахването на компетентността за определяне на географското положение, границите и големината на Австралия по *правило*.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Учебна програма по география и икономика за VI клас (общообразователна подготовка), 2020.
2. Учебна програма по география и икономика за VI клас (общообразователна подготовка), 2016.
3. Учебна програма по география и икономика за VII клас, 2007.
4. Дерменджиева, Стела, Тамара Драганова. Аргументирани щрихи за „нововъведенията“ в обучението по география и икономика в V клас. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция, Велико Търново, 27-28 май 2021 година, Електронно издание. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 2021, с. 614-628. ISSN 2367-7481 (CD/DVD).
5. Dermendzhieva, Stella, Tamara Draganova. From the reform to the changes in the curricula in Geography and economics for VI grade. – SocioBrains International Scientific Online Journal, February 2022, ISSUE 90, pp. 475-487. ISSN 2367-5721 (online).

Тамара Георгиева Драганова, гл. ас. д-р
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
гр. Велико Търново, ул. „Г. Измирлиев“ 4,
тел. 0889904561, t.draganova@ts.uni-vt.bg

Даниела Кирилова Кабакчиева, учител
Обединено училище „П. Р. Славейков“, с. Джулюница, обл. В. Търново
гр. Велико Търново, ул. „Г. Измирлиев“ 16,
тел. 0895332737, dkabakchieva@abv.bg